

MADDEDEN MANAYA: BİTKİLER VE MEVLANA

From Objects to Spirit: Plants and Mevlana

Selen Yeğenoğlu¹, Bilge Sözen Şahne²¹ Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Eczacılık İşletmeciliği AD² Dr. Ecz., Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Eczacılık İşletmeciliği AD

ÖZ

Dünyanın karmaşıklığının hızla arttığı günümüzde, insanları ortak bir düşüncede birleştirmek gittikçe zorlaşmaktadır. Ancak, bu çabanın ender örneklerinden birisi, Mevlana ve öğretisidir. “Ne olursan ol gel” çağrısıyla tüm dünyaya seslenen Mevlana, bu arzusuna bütün milletlerden cevap bulmuştur. Doğadaki çeşitlilik gibi, Mevlana’nın öğretisini anlamak için dili, dini, ırkı ne olursa olsun pek çok insan Mevlana’yı araştırmakta ve bir araya gelmektedir.

Mevlana’nın deyişlerinde, eserlerinde, O’ndan esinlenerek hazırlanan yazılı belgelerde bitkilerin de yer aldığı görülmektedir. Yaşadığı coğrafyadaki bitkileri de gözlemleyerek, deyişlere hayat verdiği düşünülen Mevlana’nın doğa sevgisi herkes tarafından bilinmektedir. Maddeyi mana ile ifade edebilmiş olan Rumi’nin, sözlerinde sıklıkla gül ve karanfile yer verdiği dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra öğretisinin, bir bitkinin yaşam döngüsünden esinlendiğini ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmada, Mevlana’nın bitkilerle olan ilişkisi ve eserlerinde onlara verdiği değerın yanı sıra bazı deyişlerinde yer alan doğa ile ilgili kavramlar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bitki; Tarih; Ünlü kişiler; Mevlana.

ABSTRACT

World gets more complicated day by day. In this world, it’s very hard to get people together on the same thought. However, Mevlana and his teaching are a rare example for this. His call to the world was “Come, whoever you are” and many people from various societies answer this call. Like the variety of nature, people from different religions, languages and races league together for understanding and researching him.

In Mevlana’s sayings and works or inspired works, plants have a place as well. Rumi’s love of nature is known very clearly and it’s thought that he is inspired from his environment. He explained the objects with spirit. Rose and carnation are very common mentioned plants in his works. In addition, in some studies, it is exposed that the basis of Mevlana’s teaching is the life circle of a plant.

In this study, the relationship between Mevlana and plants will be analyzed. Furthermore, the relation between his saying and nature will tried to be understood.

Keywords: Plants; History; Famous persons; Mevlana.

MEVLANA CELALEDDİN-İ RUMİ

Dünya karmaşıklığının hızla arttığı günümüzde, insanları ortak bir düşüncede birleştirmek gittikçe zorlaşmaktadır. Ancak, bunun ender örneklerinden birisi, Mevlana ve öğretisidir.

Afganistan'ın Belh şehrinde 1207'de doğan Mevlana, 1229'da Konya'ya göç etmiş, 1273'te de Konya'da vefat etmiştir.¹⁻³ Asıl adı Mevlana Celaleddin olan Mevlana'ya, Anadolu'yu Rum Ülkesi olarak adlandıran kişiler tarafından, o bölgede yaşayan düşünür anlamındaki "Rumi" sıfatını da eklemişlerdir.^{2,4}

"*Ne olursan ol gel*" deyişiyle tüm dünyaya seslenen Mevlana, bu çağrısına bütün milletlerden cevap bulmuştur. Doğadaki çeşitlilik gibi, Mevlana'nın öğretisini anlamak için dili, dini, ırkı farklı da olsa pek çok insan Mevlana'yı araştırmakta ve bir araya gelmektedir. Her sene, Mevlana'nın ölüm yılı dönümünde düzenlenen, Mevlana'nın "Sevgiliye kavuşulan düğün gecesi" olarak nitelendirdiği Şeb-i Arus törenleri, doğal yaşamın bir parçası olan ölümün farklı bir şekilde ele alınmasının en güzel örneklerindedir.⁵ O'nun düşüncelerini anlamak ve paylaşmak isteyen birçok kişi, bu doğaya ve Tanrı'ya kavuşma törenine katılmak için, Dünya'nın pek çok farklı bölgesinden Konya'ya akın etmektedir.

Mesnevi, Divan-ı Kebir, Fihi Ma Fih, Mektubat, Mecalis-i Seb'a gibi önemli eserleri olan Mevlana, bu eserlerinde sembollerden sıkça faydalanmıştır.^{3,6} Özellikle Sufi kültüründe eğitimi kolaylaştırma, anlatımı güçlendirmek ve estetik etkiyi pekiştirmek amacıyla, sembollerden sıklıkla faydalanılmıştır.⁵ Mevlana'nın çağrılarının evrenselliği dikkate alındığında, sembollerden faydalanmasının amaçlarından birinin de herkes tarafından anlaşılması kolaylaştırmak olduğu düşünülmektedir.

Mevlana'nın eserlerinde yetiştiği dönemin ve bölgenin şartlarından etkilendiği çeşitli çalışmalarda dile getirilmektedir.^{1,2,5} Yaşamın her parçasından çeşitli semboller kullanan Mevlana, böylelikle pek çok bilginin daha kolay anlaşılmasını sağlamaktadır.

MEVLANA VE BİTKİLER

Mevlana'nın deyiş ve eserlerinde, O'ndan esinlenerek hazırlanan kitaplarda, bitkilerin de yer aldığı görülmektedir.^{2,5,6} Yaşadığı coğrafyadaki bitkileri gözlemleyerek, bu deyişlere hayat verdiği düşünülen Mevlana'nın doğa sevgisi herkes tarafından bilinmektedir.

Mevlana'nın eserlerinde sıklıkla yer verdiği bitkilerin büyük bir kısmı, Türkiye'de endemik bitkilere çok rastlanan Konya bölgesine ait bitkilerdir.⁵

Maddeyi mana ile ifade edebilmiş olan Mevlana'nın, sözlerinde sıklıkla gül ve karanfile yer verdiği dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra öğretisinin, bir bitkinin yaşam döngüsünden esinlendiğini, ayrıca yörenin kültürü ile özdeşleşen anlamlar taşıdığını ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır.^{5,7-9}

Yaşamın başlangıcından sonlanmasına kadar, çeşitli süreçleri bir bitkinin yaşamından esinlenerek açıklamaya çalışan Mevlana, deyişlerinde yaşamın kaynağı olarak nitelendirilen güneşe sıklıkla yer vermektedir.⁵ Mevlana'nın Konya'da bulunan kabrinin süslemelerinde de güneş ve bitki motifleri dikkati çekmektedir.⁵ O'nun eserlerinde değindiği sembollere, kabrinin çevresinde de yer verilmesinin, O'nun mesajlarını somutlaştırmak için yapılmış olabileceği düşünülmektedir.

Mevlana'nın "*Ben kansız bir şeyken, bitki olup büyüdüm. Bitkiyken ölüp, hayvan suretinde göründüm. Hayvanken ölüp, bu sefer insan suretinde göründüm. Öyleyse, ölüp yok olmaktan niye korkayım*" deyişinde, insanı bitkiyle özdeşleştirmesi, onun kullandığı diğer bitki sembollerinin temelini oluşturmaktadır.⁵

Eserlerinde sıkça yer verdiği tohum, yaşamın başlangıcını simgelemektedir. Aynı zamanda, tohumun büyürken yaptığı dönüş hareketinin, semazenlerin dönüş hareketiyle bağlantılı olabileceği belirtilmektedir.⁵

Mevlana eserlerinde, “üzüm, salkım, koruk, şarap, bağ” gibi sembollere sıklıkla yer vermektedir. Bu sembollerden koruk, üzüm ve şarabın bilmek, bulmak ve olmak ifadelerini açıklamak için kullanıldığı; koruğun hamlığı, üzümün pişmişliği, şarabın ise yanmışlığı ifade ettiği belirtilmektedir. Eserlerde geçen “üzüm olan derviş” ifadesinin ise varlığın sırrını keşfetmiş kişiyi betimlediği düşünülmektedir.⁶ Benzer şekilde “*Hak erinin cismi ceviz ve üzümdür*” sözlerindeki benzetmenin, **cevizin** tadı ve faydasının yağında, üzümünkinin suyunda oluşundan kaynaklandığına dair ifadeler bulunmaktadır.⁶

Mesnevi’de sıkça yer verilen üzüm, halk arasında da çok şifalı bir meyve olarak bilinmektedir. Yaşamsal önemi olan kalp-damar ve solunum sistemi ile ilgili pek çok hastalığın tedavisinde üzümden çeşitli şekillerde faydalanılmaktadır.¹⁰ Aynı şekilde ceviz de halk hekimliğinde pek çok hastalığın tedavisi için hazırlanan ilacın içerisinde yer almaktadır.¹⁰ Mevlana’nın deyişlerinde rastlanan üzüm ve ceviz sembolleri, onların şifalı yanları düşünüldüğünde daha da anlam kazanmaktadır.

Üzüm ve cevizin yanı sıra Mevlana’nın deyişlerinde yer verilen pek çok bitkinin halk arasında da tıbbi amaçlarla kullanıldığı bilinmektedir.

MEVLANA’NIN ESERLERİNDE YER ALAN BİTKİLERDEN ÖRNEKLER

Mevlana’nın eserlerinde ve deyişlerinde yer alan bitkilerden örnekler ve bu bitkilerin bazılarının tıbbi kullanımları, şu şekildedir:

Dönbaba, Devetabanı (*Erodium absinthoides susp. absinthoides, E. amanum, E. cedrorum subsp. salmoneum, E. pelargoniiflorum, Geranium cinereum, G. cinereum var. pisidicum, G. cinereum subsp. subcaulescens, G. glaberrimum, G. pisidicum ve G. Lasiopus*)

Tohumları dönüş hareketi yapan **dönbaba** ve **devetabanı**, Konya’nın endemik bitkilerindendir. Ayrıca, *Erodium türlerinin* antimikrobiyal etkilerinin olduğu bilinmektedir.¹¹ Tohumun çimlenmesi, olgunlaşması sırasında gerçekleştirdiği dönüş hareketinin, semazenlerin de olgunlaşmak amacıyla yaptığı düşünülmektedir.⁵

Menekşe (*Viola isaurica ve Viola velutina*)

Mesnevi’de “*Bir menevşe kayguya batmış idi*” diyen Mevlana’nın, hüznü anlatmak için, **menekşe** sembolünü kullandığı ifade edilmektedir. Yine, söz konusu menekşeler, Konya’nın endemik bitkilerindendir.⁵ Bu bitki de, halk arasında idrar söktürücü ve balgam söktürücü olarak kullanılmaktadır. Ayrıca cilt hastalıklarında da faydalandığı bilinmektedir.¹⁰

Karanfil (*Dianthus elegans var. Actinopetalus, D. Elegans var. Elegans, D. Leucapheus var. eucaphed lydius, D. Brevicaulis subsp. Setaceus, D. Lydius, D. Recognitus, D. Zederbaueri, D. Anatolicus, D. Stramineus*)

Mevlana’nın “Çayırılığın karanfil ve yasemin bahçeleri olsun” sözlerinde yer verdiği **karanfil** de, Konya’nın endemik bitkileri arasında yer almaktadır.⁵ Dezenfektan, antiseptik ve antibiyotik olarak kullanımı olan karanfilin uçucu yağdan faydalanılmaktadır.¹² Karanfilin, soğuk algınlıklarında da kullanıldığı ve idrar sökücü etkisinin bulunduğu bilinmektedir.¹³ Yine bu deyişte, karanfille birlikte yer verilen **yasemin** ise çoğunlukla, parfümeri sanayiinde kullanılan bir bitkidir.¹²

Lale (*Tulipa armena var. Lycica, Tulipa karamanica*)

Konya’nın endemik bitkilerinden olan **lale**, klasik edebiyatta ilk defa Mevlana tarafından kullanılan bir sembol olmuştur.¹⁴ Lalenin kırmızı renginin verdiği duyguları Mevlana, “*Lale ateşinde çemen kaynar idi*” deyişiyle dile getirmiştir.⁵ Ayrıca “*Gül bahçeni bundan sonra gör/ Ne güller, laleler, nestinler ve sümbüller biter... Şimdi ilkbahar ve gül zamanıdır / Tarlalar lale bahçelerine döner... Gönlümüzde dağılıp solmayan lale ve gül bahçeleri var... Uzaktan gören, seni sahrada açılmış lale sanır*” dizeleriyle de lalenin kendisi için ne kadar **önemli** olduğunu belirtmektedir.⁵

Süsen (*Iris galtica*, *Iris schachtii*, *Iris sprengeri* ve *Iris stenophylla* subsp. *Stenophylla*, *Iris danfordae*, *Iris junonia*, *Iris sari*, *Iris kerneriana*, *Iris historioides*, *Iris pamphylica*, *Iris purpureobracteata*, *Iris stenophylla* subsp. *Allisonii*, *Iris unguicularis* var. *Carica*, *Iris nezahatiae*, *Iris taochia*, *Iris histrio* subsp. *Aintabensis*, *Iris xanthospua*, *Iris nectorifera* var. *Mardinensis*, *Iris nectarifera* ve *Iris celikii*)

Anadolu'nun önemli bitkilerinden olan **süsen**, Mevlana'nın eserlerinde de kendine yer bulmuştur. "Gönül bahçesini yemyeşil, taptaze eyle / Sümbül, gül ve serviler bulunsun... *Baştan ayağa gül ve süsen olana ilkbahar parlak bir aynadır... Sen bu gamdan neşelenirsen, can bahçesinde güller, süsenler biter... Baharda ben zambak, onlar güller gibi/Onlara gül destesi versem güller diken olur... Sen safransın, safranla ol... Zira her an gönül mescidinde sevinç otları bitmekte/Dikkat et her ot yerinin tercümanıdır / Gönül zemininin bitkileri de fikirlerdir... Uyan da şu çiçeklere, yapraklara, ağaçlara bak"* dizelerinde gül ile birlikte geçen, Konya yöresinde "Yeni Gün" anlamına gelen "Navuz" olarak da adlandırılan süseni, yenilik ve aydınlıktan sıkça bahseden Mevlana'nın sembolleştirmesi oldukça anlamlıdır.⁵ Süsenin, halk arasında balgam ve idrar söktürücü olarak kullanımının olduğu belirtilmektedir. **Süsen**, iltihaba karşı da kullanılmaktadır.¹⁰ Safra arttırıcı etkisinin de olduğu bilinen süsen, parfüm sanayiinde de kullanılmaktadır.¹² Süsen aynı zamanda yaygın olarak kullanılan bir bahçe bitkisidir.⁵ Yukarıdaki deyişte adı geçen sümbül ve servinin de Konya'nın endemik bitkilerinden olduğu bilinmektedir.⁵

Gül (*Rosa* sp.)

Gül Mevlana'nın sıklıkla sembolleştirdiği ve çok sevdiği bilinen bir bitkidir. Türbesinin bahçesinde yer alan güllerin de, Mevlana'nın gül sevgisinin yaşatılması amacıyla oğlu tarafından diktiliği bilinen bir gerçektir.³ Gülün, antienflamatuvar, koku verici, antiseptik, safra söktürücü özellikleri nedeniyle halk arasında kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca kas gevşetici etkisi de bulunmaktadır.¹⁰

MEVLANA'NIN ESİN KAYNAĞI OLDUĞU BOLANTHUS MEVLANAEA

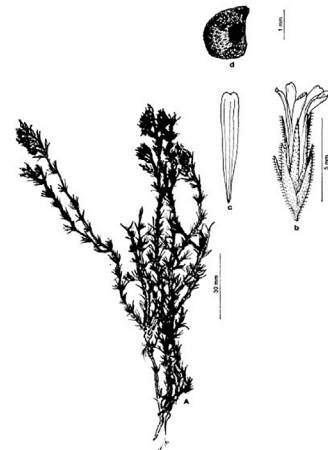
Yeni keşfedilen bitkiler isimlendirilirken, çeşitli metotlardan faydalanılmaktadır. Önemli kişilerin adlarından esinlenerek bitkilerin isimlendirilmesi, bu yöntemler arasında yer almaktadır.¹⁵ Konya yöresinde 2004'de Koçak ve Duman tarafından keşfedilen ve temmuzda çiçek açan bu bitkiye Mevlana'nın adı verilerek, Mevlana'nın doğa sevgisi bu şekilde de literatürdeki yerini almıştır.¹⁶ Bu bitkinin bilinen bir tıbbi kullanımı bulunmamaktadır (*Resim 1*).

SONUÇ

Mevlana'nın eserlerinde ve sözlerinde, insanın bulunduğu bölgenin koşullarından ve doğasından ne kadar çok etkilendiğine dair pek çok örnek bulunmaktadır.^{2, 5, 6, 8, 14}

"İnsanlığı ortak bir anlayış içerisinde bir araya getirmeyi" amaçlayan bir öğretinin sahibi olan Mevlana Celaleddin, insan sevgisinin ötesinde, doğaya duyduğu sevgiyi yansıtmak için, eserlerinde bitki sembollerine sıklıkla yer vermiştir. İnsanı sevmenin temelinde doğayı sevmenin yer aldığı düşüncesinden yola çıkarak, bitkiler ile insanlar arasındaki paralelliği yansıtan bu semboller, titizlikle ve detaylı bir biçimde incelenerek anlaşılmalı çalışmalıdır.

BİLGİ: Bu çalışma, 22-25 Mayıs 2013 tarihlerinde Gaziantep'te düzenlenen, 8. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri'nde poster olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

Resim 1. Bolanthus mevlanaea (Aytaç Z, Duman H. Six new taxa (Caryophyllaceae) from Turkey. Ann. Bot. Fennici 2004;41:213-221.)

KAYNAKLAR

1. Topçu K. Kent kimliği üzerine bir araştırma: Konya örneği. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi 2011;8(2):1048-1072.
2. Horata O. Mevlana ve Divan Şairleri. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 1999;Osmanlı'nın Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı:43-56.
3. Ritter H. Mevlana Celaleddin Rumi ve Etrafındakiler. Türkiyat Mecmuası 1940;268-281
4. Ortaylı İ. Osmanlı Barışı. Türkiye Günlüğü 1998;56:12-17.
5. Torlak H, Vural M, Aytaç Z. Mevlana Düşüncesinde Bitkiler. In: Türkiye'nin Endemik Bitkileri. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları; 2010. pp:150-159.
6. Akarpınar RB. Mevlana Celaleddin Rumi'nin Mesnevi ve Rubaiyyat'ında "Meyve" ve "Üzüm" Sembolleri. Bilig 2005;32:145-164.Akan H, Korkut MM, Balos MM. (2008). Arat Dağı ve Çevresinde (Birecik, Şanlıurfa) Etnobotanik Bir Araştırma, Fırat Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, 20(1) 67-81.
7. Öztoprak N. Mesnevi-i Şerif. İstanbul:Timaş Yayınları; 2007.
8. Torlak H. Konya ve Karaman'ın Endemik Bitkileri. Bilim ve Ütopya Dergisi 2002;95.
9. Nadirova. Tabiat: Derdin Devası, Ankara:Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları; 2005.
10. Stojanović-Radić Z, Čomić L, Radulović N, Dekić M, Randelović V, Stefanović O. Chemical composition and antimicrobial activity of Erodium species: E. ciconium L., E.cicutarium L., and E.absinthoides Willd. (Geraniaceae). Chem. Papers 2010;64: 368 - 77.
11. Ceylan A. Tıbbi Bitkiler. İzmir: Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 481; 1996.
12. Basri KH. Gediz (Kütahya) İlçesinde Etnobotanik Özellikler. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu; 2012;13-15 Eylül:15-20.
13. Önal S. Klasik Türk Edebiyatında Lale ve Edebi Bir Tür Örneği Olarak Lale Şiirleri. Turkish Studies 2009;4(2):911-927.
14. Tanker N, Koyuncu M, Coşkun M. Farmasötik Botanik. Ankara:Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları No: 93; 2007.
15. Aytaç Z, Duman H. Six new taxa (Caryophyllaceae) from Turkey. Ann. Bot. Fennici 2004;41:213-221.